

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2007 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2008

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2007

2

Vilnius 2008

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2007

2

Vilnius 2008

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2008
© Straipsnių autoriai, 2008

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

DĖL ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS DVASININKŲ DOVYDAIČIŲ DALYVAVIMO 1863 M. SUKILIME

Įvadas. Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus bendraminčiai ir artimiausi pagalbininkai, giminystės ryšiais susiję dvasininkai Justinas ir Juozapas Silvestras Dovydaičiai (Justinas buvo Juozapo Silvestro brolio Petro sūnus) paliko ženklų pėdsaką ne tik to meto Lietuvos katalikų bažnyčios, bet ir literatūros istorijoje. Beveik tos pačios kartos (J. S. Dovydaitis 1825–1882 m., J. Dovydaitis 1934–1901 m.) Žemaičių vyskupijos dvasinės seminarijos ir Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtiniai netruko pelnyti autoritetą. Vyskupui inspiravus blaivybės sąjūdį, J. S. Dovydaitis, ėjęs vyskupo sekretoriaus bei kapeliono pareigas 1858–1860 m., aktyviai prie jo prisidėjo, sakydamas pamokslus ir rengdamas ganytojiškus laiškus blaivybės tema¹. Lietuvių literatūroje jis žinomas kaip didaktinių pasakojimų „Šiaulėniškis senelis“ ir „Gyvenimas Stepo Rudnosio“ autorius bei I. Krylovo pasakėčių vertėjas². 1860 m. rugpjūtį J. S. Dovydaitis buvo paskirtas Varnių seminarijos rektoriumi, o vyskupo sekretoriaus pareigas tada pradėjo eiti jo sūnėnas J. Dovydaitis³, seminarijoje dėstęs

¹ V. B i r ž i š k a, Juozapas Silvestras Dovydaitis, *Aleksandrynas*, t. 3, Čikaga, 1965, p. 337–346; V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 337–339, 342, 351, 352.

² V. V a n a g a s, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius, 1996, p. 9; D. K r i k š t o p a i t i e n ė, Dovydaitis Juozapas Silvestras, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2001, p. 120.

³ Lietuvių istoriografijoje J. Dovydaičiui vienareikšmiškai priskiriamas kriptonimu „M.“ pasirašytas J. S. Dovydaičio iš tremties rašytų laiškų parengimas ir išleidimas: M., *Z listów sybirskiego misjonarza X. Józefa Sylwestra Dawidowicza*, Kraków, 1901; Lenkų istoriografijoje su J. S. Dovydaičio korespondencijos parengimu spaudai siejama žinoma to meto publicistė Konstancija Morawska (1842–1917), taip pat kai kuriuos savo darbus pasirašinęs kriptonimu „M.“ žr.: J. O s t r o m e c k a, *Pamiętnik z lat 1862–1911*,

dogminę teologiją ir lotynų kalbą. Išsilavinę, iškalba apdovanoti ir plunksną gerai valdantys dvasininkai Žemaičių vyskupijoje turėjo didžiulę įtaką. Nė vienas kapitulos prelado ar kanauninko regalijų neturėjo, tačiau jų aktyvios veiklos metai amžininkų buvo taikliai įvardyti *regnum Davidicum* laikotarpiu. Abu dvasininkai į Rusijos valdžios nemalonę pateko ir nukentėjo už dalyvavimą 1863 m. sukilime.

Vyskupas M. Valančius, abu Dovydaičius savo „Namų užrašuose“ įtraukęs į po 1863 m. sukilimo nubaustųjų vyskupijos kunigų sąrašą, tiek vieno, tiek kito kaltę apibūdino lakoniškai. Anot M. Valančiaus, „Dovydaitis Juozapas, Varnių seminarijos rektorius, apkaltintas ryšiais su asmenimis, buvusiais Laikinojoje vyriausybėje, sėdėjo Kauno kalėjime, ištremtas į Tomską, valdžios malonės dėka 1872 metais atvažiavo į Jekaterinoslavą“⁴. Analogiškų kaltinimų, pasak vyskupo, iš Rusijos valdžios sulaukė ir J. S. Dovydaičio sūnėnas: „Dovydaitis Justinas, vyskupo Motiejaus Valančiaus sekretorius, taip pat apkaltintas panašiais ryšiais, uždarytas Kauno kalėjime, vėliau ištremtas į Vilnių, keletą metų išbuvo prie buvusios Dominikonų bažnyčios, galiausiai šviesiojo dauggalio ministro leidimu atvažiavo į Ilūkštą.“⁵ Literatūroje pateikiami pagrindiniai duomenys apie J. S. Dovydaičio sielovadinę ir literatūrinę veiklą⁶, yra aptarta Rusijos vietos valdžios pareigūnų sudaryta byla dėl dalyvavimo sukilime ir bausmė⁷. Nors XX a. pradžioje svarstyta galimybė pradėti J. S. Dovydaičio beatifikacijos procesą, turint omenyje jo pasiaukojamą veiklą ir nuopelnus Katalikų bažnyčiai, ji taip ir liko svarstymų stadijoje. Tačiau šio dvasininko vardas nėra visiškai užmirštas. J. S. Dovydaičio biograma iki šiol yra perspausdinama enciklopedijose ir kituose informaciniuose leidiniuose. Tuo tarpu vyskupo sekretoriaus pareigas sukilimo metais ėjusio J. Dovydaičio biograma išspausdinta, berods, tik tarpukariu leisti pradėtoje „Lietuviškoje enciklopedijoje“. Šalia pagrindinių biografijos datų ir veiklos charakte-

oprac. A. Brus, Warszawa, 2004, przypis nr 116, s. 267–268. K. Morawskos darbų tematika rodytų, kad ji galėjo imtis J. S. Dovydaičio iš tremties rašytų laiškų parengimo, kurie iki išleidžiant atskira knyga 1895 m. spausdinti „Przegląd Powszechny“ tomuose.

⁴ M. Valančius, *Namų užrašai*, Vilnius, 2003, p. 581.

⁵ Ten pat, p. 581, 583.

⁶ A. Kurietis [A. Alekna], Kunigas Juozapas Dovidaitis, autorius „Šiaulėniškio senelio“, *Tėvynės sargas*, 1902, Nr. 7–8, p. 4–21; V. Biržiška, Juozapas Silvestras Dovydaitis, p. 337–346; J. Tuma s, *Paskaita. Kun. Juozapas-Silvestras Dovydaitis-Šiaulėniškis Senelis 1825–1882*, Kaunas, 1924; Vaižgantas, *Raštai*, t. 17, parengė E. Daugnora, vyr. red. V. Vanagas, Vilnius, 2006, p. 202–245; *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius*, sudarytojas ir vyr. red. J. Girdzijauskas, Vilnius, 2001, p. 521–523; D. Krištopaitienė, Dovydaitis Juozapas Silvestras, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 2004, p. 101; A. Dawidowicz, Dovydaitis, Juozapas Silvestras, *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin, 1995, s. 161–162; P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915*, t. 2, d. 2, Sandomierz, 1936, s. 42–143.

⁷ K. Misius, Varniai per 1863–1864 sukilimą. Varniškių bylos, *Varniai, Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 145–154; V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 572–573.

ristikos minimas jo patekimo į Rusijos valdžios nemalonę epizodas ir po to sekusios represijos⁸. Duomenys apie tai (su nuorodomis į archyvinčius dokumentus) pateikti ir Pavelo Kubickio veikale⁹, tačiau jie nėra analizuoti.

Remiantis istoriografija, amžininkų atsiminimais ir archyviniais šaltiniais, straipsnyje siekiama išnagrinėti, kaip buvo konstruojama artimiausių vyskupo M. Valančiaus pagalbininkų byla. Kaip reiškėsi Dovydaičių dalyvavimas sukilime? Kokia buvo jų laikysena sukilimo atžvilgiu? Kokie įvykiai inspiravo vienokį ar kitokį kaltinimą? Kiek Dovydaičiams pareikšti kaltinimai buvo pagrįsti? Turint omenyje tai, kad abu Dovydaičiai priklausė to meto Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkijos elitui, Rusijos valdžios formuluotų kaltinimų ir taikytų bausmių kompleksinė analizė būtų reikšminga imperijos vykdytos konfesinės politikos tiek aukščiausio katalikų dvasininkijos sluoksnio, tiek apskritai Katalikų bažnyčios atžvilgiu, tyrimui.

Dovydaičių laikysenos sukilimo atžvilgiu charakteristika

Literatūroje yra atkreiptas dėmesys į tai, kad seminarijos rektorius J. S. Dovydaitis ir manifestacijų, ir vėliau prasidėjusių sukilimo įvykių atžvilgiu laikėsi atokiai. Seminarijos klierikams jis neengdavęs priminti, kad kunigui nedera veltis į politinius reikalus. Jis buvo įsitikinęs, kad geriausias patriotizmas yra stiprinti žmonių tikėjimą, per blaivystę gerinti jų dorą ir tokia dvasia auklėjo seminarijos klierikus. Pasak A. Alekno, rektorius persergėjimai buvo išgirsti, ir Varnių seminaristai, kitaip nei kitų mokyklų jaunuomenė, prie sukilimo nesijungė¹⁰. Vertas dėmesio tuomečio klieriko Petro Legecko, į seminariją įstojusio 1862 m.¹¹, liudijimas. Pradėjus sklisti gandams apie mūšius su maskoliais, visi seminarijos alumnai įteikė prašymus leisti palikti seminariją ir važiuoti į namus. Tiktai rektorius sugebėjęs juos nuraminti ir įtikino pakeisti sprendimą, argumentuodamas tuo, kad išvažiavimą iš seminarijos imperijos valdžios pareigūnai gali prilyginti sukilėlių rėmimui¹². J. Tumas-Vaižgantas, savo rankose turėjęs ne tik

⁸ V c. B-k a [V. Biržiška], Justinas Silvestras [Dovydaitis], *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 6, Kaunas, 1937, p. 1325–1326.

⁹ P. K u b i c k i, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915*, t. 2, d. 2, s. 43–144. Kai kurie čia pateikti duomenys susiję ne su vyskupo sekretoriumi, bet jo bendravardžiu ir bendrapavardžiu kunigu, valstiečio Timotiejiaus sūnumi, kuris į Žemaičių vyskupijos seminariją įstojė 1863 m., baigęs 4 Šiaulių gimnazijos klases. Į kunigus išventintas 1869 m. rudenį, 1878 m. vikaravo Šaukėnuose, žr.: Žemaičių vyskupijos dvasininkų formuliarai, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVI A*), f. 696, ap. 2, b. 707, l. 22.

¹⁰ A. K u r i e t i s [A. Alekna], Kunigas Juozapas Dovydaitis, autorius „Šiaulėniško senelio“, p. 6.

¹¹ I. Š e n a v i č i e n ė, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius, 2005, p. 313–314. Autorė, įtraukusi Petrą Legecką į studijoje pateikiamą vyskupijos seminarijoje studijavusių klierikų sąrašą, vartoja pavardės formą su galūne „-is“ – Legeckis.

¹² P. Legecko 1924 m. vasario 27 d. laiškas J. Tumui-Vaižgantui, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUBRS*), f. 1, b. F-54, l. 107–111.

aukščiau cituotąjį, bet ir kitų amžininkų atsiminimus, rašo, jog seminaristai iš namų sugrįžo visai pasirengę išėjimui į mišką, turėjo net drabužius atsivežę pasirengti. Tuo metu seminarijos antrame kurse studijavęs būsimo vyskupas Gasparas Cirtautas tam tikslui net pasisiūdino ilgus geros tvirtos odos batus. Pasak J. Tumo-Vaižganto, klierikai dar prieš Velykas būtų savo sumanymą įgyvendinę, jei ne vyskupas ir seminarijos rektorius, kurie melste meldė taip nedaryti, nes ir patys pražus, ir dėl tokio jų poelgio Rusijos valdžia uždarys seminariją, taip suduodama smūgį visai vyskupijai¹³. Reikšmingi J. S. Dovydaičio pozicijos apibūdinimui yra jo „Šiaulėniškio senelio“ pasakojimai. Sukilimas čia vienareikšmiškai įvardijamas kaip sumišimo, ašarų ir bėdų metas. Antai į sodžių užsukęs Senelis įtaigiai porina, jog „Dievas užleido ant mūsų tą nelaimę už mūsų nusidėjimus, norėdamas žmones į metavoną patraukti ir tąja bausme apkuopti ir nuprausti nuo nuodėmės biaurybės“¹⁴. Nuodėmių kalną, Senelio žodžiais, žmonės susikrovė daugybę metų girtuokliaudami ir kitaip paleistuvaudami. „Jaunuomenė, užmiršus savo dorą, braidžioja biaurybėse, kaip kiaulės po liūgus, maudosi iki kaklo, užmiršus Dievą ir pragarą.“¹⁵ Tad sukilimas, tai „Dievo bausmė ant mūsų už senovės ir šios gadynės girtybę, už paleistuvystę ir už giminaičių sutuoktuves“¹⁶. Vienintelė išeitis – atgailauti ir laukti, kol „Dievas pasigailės mūsų ir sulaužys rykštę, kuria mus plaka“¹⁷. Remiantis „Šiaulėniškio senelio“ porinimais galima teigti J. S. Dovydaitį nebuvus tarp aktyvių sukilimo šalininkų. Nėra duomenų apie tai, kad sukilimo idėjai būtų pritaręs ar sukilėlius aktyviai rėmęs jo sūnėnas J. Dovydaitis. Atvirakščiai, išlikę amžininkų liudijimai leidžia manyti tuometį vyskupo sekretorių nepopuliarinus sukilimo idėjos ir juolab neraginus parapijiečių eiti į sukilėlius. Šiuo požiūriu iškalingas yra Šiaulėnų parapijiečių raštas Kauno gubernijos karinės įgulos vadui generolui leitenantui baronui Jegorui Maideliui. Kaimo bendruomenės įpareigotas raštą surašė Šiaulių gimnazijos mokinys Baltramiejus Markevičius. Akcentuojama, jog vyskupo sekretorius visada buvęs lojalumo imperatoriaus sostui pavyzdys savo gimtosios parapijos žmonėms¹⁸. Rašto atsiradimo aplinkybės (rašytas siekiant įrodyti, jog J. Dovydaitis suimtas ir kalinamas nepagrįstai), žinoma, turėjo įtakos teksto retorikai, tačiau vargu ar teiginiai apie lojalumą vyresnybei buvo iš piršto laužti. Prašydami išleisti į laisvę per nesusipratimą suimtą ir kalinamą vyskupo sekretorių, parapijiečiai už jį laidavo savo parašais. Peršasi prielaida, kad abiejų Dovydaičių požiūris į sukilimą buvo artimas

¹³ J. T u m a s - V a i ž g a n t a s, Cirtauto ilgieji batai, *Viltis*, Vilnius, 1913, Nr. 108; Vaižgantas, *Raštai*, t. 2, parengė E. Bielskytė, R. Korsakas, vyr. red. V. Vanagas, Vilnius, 1995, p. 402–408.

¹⁴ [J. S. D o v y d a i t i s], *Šiaulėniškis Senelis. Visos penkios kun. Juozapo-Silvestro Dovydaičio raštų dalys*, red. J. Tumas-Vaižgantas, Kaunas–Marijampolė, 1925, p. 103.

¹⁵ Ten pat, p. 104.

¹⁶ Ten pat, p. 105.

¹⁷ Ten pat, p. 106.

¹⁸ Šiaulėnų parapijos valstiečių 1863 m. liepos 7 d. prašymas generolui leitenantui J. Maideliui, *LVI*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 116–117.

vyskupo M. Valančiaus pozicijai. V. Merkys vyskupo laikyseną taikliai įvardija kaip sąlygotą sukilimo neperspektyvumo ir Bažnyčios nustatytos legalizmo politikos, kuri neduoda pagrindo manyti, kad vyskupas buvo sukilėlių priešas¹⁹. Ši charakteristika tiktų ir apibūdinant tuo metu artimiausių vyskupo aplinkos dvasininkų Dovydaičių laikyseną sukilimo atžvilgiu.

Bylos preliudija

Rusijos valdžios pareigūnai J. S. Dovydaičio asmeniu itin susidomėjo 1863 m. pradžioje. Pretekstu tam tapo Žemaičių vyskupijos seminarijos rektorius kelionė į Varšuvą 1862 m. gruodžio pabaigoje. Kitatikių dvasinių reikalų departamentas 1863 m. sausio pabaigoje kreipėsi į M. Valančių, pranešdamas, kad Vidaus reikalų ministeriją pasiekė informacija apie Ilūkštos klebono Juozapo Tamulevičiaus²⁰ ir vieno iš kunigų Dovydaičių kelionę į Varšuvą. Vyskupo buvo prašoma atsakyti, ar tikrai šie kunigai vyko į Varšuvą, o jeigu taip, tai koks buvo tos kelionės tikslas, kiek ilgai ji trukusi ir pagaliau, kas minėtiesiems kunigams davė tokį leidimą²¹. Vyskupas savo ruožtu peradresavo Vidaus reikalų ministerijos atsiųstus klausimus seminarijos rektoriui²². Tai, kad Žemaičių vyskupijos ganytojui tąkart nekilo abejonių, kuris iš Dovydaičių į pateiktus klausimus turėtų atsakyti, leidžia manyti jį žinojus apie seminarijos rektoriaus viešnagę Varšuvoje iki šia kelione susidomėjo Peterburgas. J. S. Dovydaitis netruko parašyti atsakymą, kurį vyskupas po poros dienų su atitinkamu lydraščiu išsiuntė vidaus reikalų ministrui²³. Deja, klausimas, kokius kelionės į Varšuvą motyvus tąkart pateikė pats J. S. Dovydaitis, lieka atviras, nes prie lydraščio turėjęs būti jo atsakymas iki šiol tyrinėtojams nėra žinomas. Studijos apie M. Valančių autorius V. Merkys linkęs manyti, kad seminarijos rektorius vykęs į Varšuvą tikriausiai su M. Valančiaus žinia. Tyrinėtojo manymu, M. Valančius, siųsdamas J. S. Dovydaitį į Varšuvą, tikėjosi palaikyti tiesioginius ryšius su naujuoju Varšuvos arkivyskupijos arkivyskupu metropolitu Zigmantu Felinskiu²⁴. Tačiau turint omenyje, kad kelionės laikas sutapo su Kalėdų švenčių laikotarpiu, versija, jog J. S. Dovydaitis galėjo prieš važiuodamas nesikreipti į vyskupą leidimo, taip pat galima. V. Merkys yra nustatęs, jog 1862 m. Kalėdų atostogoms J. S. Dovydaitis išvažiavo į Kuršo guberniją pas savo brolių Ilūkštos kleboną ir

¹⁹ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 780–781.

²⁰ Juozapas Tamulevičius (1814–1890), J. S. Dovydaičio brolis, Jurgio ir Kotrynos Dovydaičių sūnus, pavardę pakeitęs norėdamas įrodyti bajorystę – žr. V. B i r ž i š k a, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 337, 434; V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 572.

²¹ Kitatikių dvasinių reikalų departamento 1863 m. sausio 24 d. raštas vyskupui Valančiui, *LVI*A, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 242.

²² M. Valančiaus 1863 m. vasario 11 d. raštas vyskupijos seminarijos rektoriui, ten pat, l. 242v.

²³ M. Valančiaus 1863 m. vasario 14 d. raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, l. 242v.

²⁴ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 572–573.

Žiemgalos dekanato dekaną J. Tamulevičių (atostogauti vyko, be abejo, su vyskupo žinia). Apsirūpinę Kuršo valdžios leidimu, abu broliai iš Ilūkštos išvyko į Varšuvą²⁵. Tad J. S. Dovydaitis, turėdamas leidimą atostogoms, ko gero, galėjo apie kelionę vyskupui ir nepranešti. Juolab, kad pats apie ją sužinojo, atrodo, tiktai Ilūkštoje.

Vidaus reikalų ministras 1863 m. sausio pabaigoje to paties, t. y. koks buvo J. S. Dovydaičio kelionės į Varšuvą tikslas, užklausė ir Kauno gubernatoriaus. Šias pareigas tuomet ėjęs kontradmirolas Grigorijus Krygeris per Telšių apskrities zemskinį ispravniką surinko prašomus duomenis ir vasario pabaigoje išsiuntė atsakymą vidaus reikalų ministrui, jo kopiją – Vilniaus generalgubernatoriui Vladimirui Nazimovui. Gubernatoriui pavyko išsiaiškinti, kad J. S. Dovydaitis išvažiavo iš Varnių 1862 m. gruodžio 20 d. Kalėdų šventėms į Kuršo guberniją, pas Žiemgalos dekaną J. Tamulevičių, kur ir gavęs grafo kunigo Konstantino Irenijaus Lubensko laišką, kviečiantį atvažiuoti į Varšuvą. Apsirūpinę vietos valdžios leidimu abu su J. Tamulevičiumi išvažiavę ir gruodžio 27 d. jau buvę Varšuvoje. Iš pradžių apsistoję pas kunigus misionierius, vėliau – K. I. Lubensko bute. Į Varnius J. S. Dovydaitis grįžo tiesiai iš Varšuvos sausio 6 d. Gubernatorius tąkart konstatavo, jog nepavyko nustatyti K. I. Lubensko laiško, kuriuo buvo kviečiamas J. S. Dovydaitis, turinio²⁶.

1863 m. vasario viduryje buvo atlikta krata ir pas Žiemgalos dekaną J. Tamulevičių: žandarai paėmė kai kuriuos dokumentus, tarp jų ir korespondenciją, o jį patį su asesoriaus ir kazoko palyda išsivežė į Rygą. Ilūkštos vikaro pareigas tuomet ėjęs kunigas Aloyzas Šlupovičius, pranešdamas apie tai vyskupui, neabejojo, kad dekanas į politinius reikalus tikrai nėra įsivėlęs, nes yra ne tik perdėm atsargus ir iš tolo panašių dalykų lenkiasi, bet ir esąs tam priešingas²⁷. Nėra duomenų, kad J. Tamulevičius būtų buvęs nubaustas. Ar ši krata buvo kelionės į Varšuvą pasekmė? Visko gali būti.

Atrodė, kad gubernatoriui surinkus medžiagą ir vyskupo raštu vidaus reikalų ministrui pridėjus paties J. S. Dovydaičio pasiaiškinimą dėl kelionės, tuo viskas ir baigsis. Su J. Dovydaičiu tai apskritai nebuvo susiję. Tačiau įvykiai klostėsi taip, kad kelionės į Varšuvą motyvas po gero pusmečio iškilo kaip vienas svariausių tarp Dovydaičiams inkriminuojamų kaltinimų.

Kauno gubernatoriaus Nikolajaus Muravjovo nuostata

Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo pastangomis į Kauno gubernatoriaus pareigas 1863 m. liepos mėnesį paskirtas jo sūnus N. Muravjovas netruko

²⁵ Ten pat, p. 572.

²⁶ Kauno gubernatoriaus 1863 m. vasario 23 d. laiškas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378 p/s, 1863 m., b. 564, l. 3–4.

²⁷ Ilūkštos vikaro kun. A. Šlupovičiaus 1863 m. vasario 19 d. raportas vyskupui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 248; Pas J. Tamulevičių Ilūkštoje slėpdamasis nuo imperijos valdžios persekiojimų svetima parvardė apsigyveno brolis Petras Dovydaitis, Šiaulėnų valsčiaus viršaitis, aktyviai dalyvavęs sukilime – žr.: V c. B-k a [V. Biržiška], Petras [Dovydaitis], *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 6, p. 1322.

atkreipti dėmesį į artimiausius žemaičių ganytojo pagalbininkus. Tik atvykęs į Kauną tu pačių metų rugsėjo mėnesį jis vėl grįžo prie, atrodo, jau į užmarštį nugrimzdusios J. S. Dovydaičio viešnagės Varšuvoje 1862 m. pabaigoje – 1863 m. pradžioje. Dėmesio verta tiek Kauno gubernatoriaus rašte Vilniaus generalgubernatoriui pateikta šios kelionės interpretacija, tiek paties rašto data. N. Muravjovas nurodo, kad Telsių apskrities zemskinio ispravniko sudarytame labiausiai sukilimui prijaučiančiųjų asmenų sąraše esantis Varnių seminarijos rektorius J. S. Dovydaitis drauge su kun. J. Tamulevičiumi iš Ilūkštos Kuršo gubernijoje į Varšuvą 1862 m. gruodžio mėnesį vykęs arkivyskupo Z. Felinskio kvietimu kaip Žemaičių vyskupijos deputatas. Pagal Kauno gubernatorių, dvasininkų susirinkimas Varšuvoje buvo sušauktas revoliuciniu tikslu – susirinkusiems dvasininkams buvusi perskaityta popiežiaus atsiųsta bulė ir žodžiu duotos revoliucinės instrukcijos. Šios kelionės pasekmės, pasak gubernatoriaus, buvusios akivaizdžios – sugrįžęs į Žemaitiją J. S. Dovydaitis pasikvietė į pagalbą savo giminaitį J. Dovydaitį (šiam gubernatoriaus rašte, kaip, beje, ir kituose Rusijos valdžios pareigūnų raštuose, Justinas ir Juozapas Silvestras laikomi broliais) ir ėmė skleisti tarp dvasininkų revoliucines idėjas ir skatinti juos revoliuciniams veiksams. Kalbino į sukilėlių būrius tiek seminarijos tarnus, tiek eilinius parapijiečius. Gubernatorius apibūdino Dovydaičius kaip pačius blogiausius ir nepatikimus dvasininkus. Negana to, abu yra išskirtinai gudrūs ir spėjo panaikinti savo antivyriausybines veiklos pėdsakus. Gubernatoriaus manymu, būtent dėl įkalčių sunaikinimo teismai bejėgiai surinkti kaltinimus, juolab kad vietos gyventojai remia dvasininkus²⁸.

Nauja šiame gubernatoriaus rašte yra tai, kad pirmiausia akcentuojamas J. S. Dovydaičio dalyvavimas Z. Felinskio organizuotame Varšuvos arkivyskupijos dvasininkų pasitarime, kuriame gautų „revoliucinių instrukcijų“ rezultatų nereikėjo ilgai laukti – grįžęs J. S. Dovydaitis nedelsdamas ėmėsi aktyvios antivyriausybines veiklos. Gubernatoriaus valia J. Dovydaitis tapo seminarijos rektoriaus padėjėju antivyriausybėje veikloje. Kaip abejonių nekeliantis faktas pateikiama tai, jog J. S. Dovydaitis buvo kviestas Z. Felinskio ir važiuoti į Varšuvą kaip Žemaičių vyskupijos deputatas. Remiantis šia gubernatoriaus pateikta interpretacija nekyla abejonių, jog vyskupas ne tik žinojo apie kanauninko vizitą į Varšuvą, bet pats ir pasiuntė atstovauti vyskupijos dvasininkus. Gubernatorius rašo susipažinęs su savo kanceliarijoje esančiais dokumentais apie J. S. Dovydaičio vykimą į Varšuvą. Referuodamas apie jų turinį generalgubernatoriui, atkreipė dėmesį į savo pirmtakui G. Krygeriui siųstą Kuršo gubernatoriaus telegramą, kuria prašoma suimti J. S. Dovydaitį ir konfiskuoti jo turimus dokumentus. Tačiau generalgubernatoriaus poste tuomet buvęs V. Nazimovas nurodęs G. Krygeriui neskubėti J. S. Dovydaičio areštuoti²⁹. Pastarasis buvusio Vilniaus generalguberno-

²⁸ Kauno gubernatoriaus 1863 m. lapkričio 14 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378, PS, 1863 m., b. 564, l. 5–7.

²⁹ Kauno gubernatoriaus 1863 m. lapkričio 14 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat.

riaus poelgis turėjo tik sustiprinti kaltinimus J. S. Dovydaičiui – Kauno gubernatoriui nebuvo paslaptis, kad 1863 m. gegužės viduryje V. Nazimovą generalgubernatoriaus poste pakeitęs M. Muravjovas savo pirmtako veiklą vertino itin skeptiškai. Gubernatorius neabejojo, kad abu Dovydaičius reikėtų iškeldinti į atokias gubernijas su griežta policijos priežiūra ne tik dėl jų pačių politinio kenksmingumo, bet ir dėl to, kad jie yra patys artimiausi vyskupui asmenys.

Kauno gubernatorius, vertindamas dalyvavimą Varšuvoje vykusiame dvasininkijos susirinkime kaip griežtos bausmės vertą poelgį, nematė reikalo pasidomėti, koks tai buvo renginys. Kaip ir Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis Varšuvos arkivyskupas Z. Felinskis tuomet jau buvo ištremtas. Tad, matyt, ne tik Kauno gubernatorius tada vargiai būtų patikėjęs, jog 1863 m. sausio 15/3 d. arkivyskupas sukviestą arkivyskupijos dvasininkiją tam, kad atvirai pareikštų esąs prieš dvasininkų įsitraukimą į bet kokių slaptų organizacijų veiklą. Mažai tikėtina, kad Z. Felinskis būtų kvietęs J. S. Dovydaičių dalyvauti susirinkime prieš jam išvykstant iš Žemaitijos. Pagrindinis Žemaičių kanauninko kelionės tikslas buvo susitikti su K. I. Lubenskiu. Pastarasis, žinoma, privalėjo jame dalyvauti. Varšuvoje tebeviešintys J. S. Dovydaičiai su J. Tamulevičiumi išnaudojo pasitaikiusią progą. Juolab, kad J. S. Dovydaičiai tada jau turėjo žinoti apie K. I. Liubensko kvietimą persikelti į Seinus. Susirinkimas vyko gavus valdžios leidimą, t. y. legaliai. Į arkivyskupo rūmus susirinkę per pusantro šimto arkivyskupijos aukštųjų dvasininkų – abiejų arkivyskupijos kapitulų prelatai ir kanauninkai, dekanai, vienuolių priorai, diskutavo apie kunigystės pašaukimą, nesuderinamą su dalyvavimu sukilime. Susirinkusiems buvo perskaityta popiežiaus Leono XII (1823–1829) enciklika, smerkianti slaptąsias draugijas. Z. Felinskis akcentavo, jog enciklika dabartinėje situacijoje ypač aktuali, nes nesunkiai galima rasti analogijų tarp popiežiaus pasmerktų masonų ložių ir konspiracinio judėjimo Lenkijos karalystėje. Kalbėta apie liturgijos suvienodinimo būtinybę, parapijų vizitacijas, katechizavimą³⁰. Susirinkimo protokolo tekstas leidžia manyti, kad jame dalyvavę Žemaičių vyskupijos kunigai turėjo sulaukti veikiau Rusijos valdžios pagyrų, o ne kaltinimų.

Cituojamas Kauno gubernatoriaus raštas datuotas 1863 m. rugsėjo 14 diena, t. y. dar nepraėjus savaitei po M. Valančiaus ganytojiško laiško, raginančio sukilėlius grįžti ir atgailauti, kurį vyskupas galiausiai buvo priverstas paskelbti (lietuviškas tekstas – rugsėjo 6 d. Iš sakyklų turėjo būti skelbiamas rugsėjo 8 d.). Kauno gubernatoriui vyskupas nedelsdamas nusiuntė ir lietuvišką laiško tekstą, ir jo vertimą į rusų kalbą, patvirtintą savo sekretoriaus J. Dovydaičio³¹. Laišką vertindamas kaip vyskupo pralaimėjimą, V. Merkys vaizdžiai rašo, jog generalgubernatorius gavęs vyskupo ganytojišką

³⁰ Z. F e l i ņ s k i, *Pamiėtniki*, Warszawa, 1986, s. 564–582 (pateiktas ir susirinkimo protokolo tekstas); V. M e r k y s, *Motiejus Valanėius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 564–582.

³¹ V. M e r k y s, *Motiejus Valanėius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 494.

laišką džiaugėsi lyg velnias, pelnęs nusidėjėlio sielą, ir nedelsdamas nurodė savo sūnui Kauno gubernatoriui jį paskelbti visuose miestuose, miesteliuose ir kaimuose per rusų valdžios įstaigas. Tam reikalui atsiuntė 5000 spausdintų laiško egzempliorių³². Tad versiją, kad N. Muravjovas, rašydamas cituotą rugsėjo 14 d. raštą, nebuvo susipažinęs su minėtu M. Valančiaus ganytojišku laišku, tenka vienareikšmiškai atmesti. Kokios aplinkybės vertė Kauno gubernatorių pasitelkti neigiamos abiejų Dovydaičių įtakos vyskupui motyvą kaip vieną svaresnių argumentų ir primygtinai siūlė ištremti abu dvasininkus į atokias imperijos gubernijas? Įvykių seka leidžia teigti, kad ne tik Vilniaus generalgubernatorius, bet ir jo sūnus Kauno gubernatorius laikėsi visiškai tos pačios nuomonės kaip ir Aleksandras II, ant iš Vilniaus generalgubernatoriaus persiųstojo M. Valančiaus ganytojiško laiško egzemplioriaus užrašęs, jog jis netikintis vyskupo nuoširdumu³³. Nors vyskupas ir manė, kad jį su Kauno gubernatoriumi siejo draugiški ryšiai³⁴, pastarajam tai nekludė Žemaičių ganytojo asmenyje matyti priešą, kurį reikia pašalinti. Dovydaičiams mestas kaltinimas revoliucinių idėjų skleidimu buvo kovos su vyskupu fragmentas. Kodėl Kauno gubernatorius cituotame rašte seminarijos rektoriaus kelionę į Varšuvą pateikia kaip vienintelį faktą, užtraukiantį bausmę ir jam, ir jo giminaičiui, ir net neužsimena apie vasaros įvykius Varniuose, kurių metu abu dvasininkai buvo apkaltinti pagalba sukilėliams? Manė, kad jie nereikšmingi? Vargu.

Varnių 1863 m. įvykiai Dovydaičių byloje

Po pralaimėjimo prie Biržų 1863 m. balandžio pabaigoje išblaškyti sukilėliai telkėsi į nedidelius mobilius būrius ir aktyviai tęsė kovą. 1863 m. pavasarį ir vasarą ne vienas toks būrys pabuvojo Varniuose³⁵. Povilo Bagdonavičiaus vadovaujамų sukilėlių įsiveržimas į Varnių miestelį 1863 m. birželio mėnesio naktį iš 14 į 15 d. įsiminė ilgam. Ugnis tą naktį pasiglemžė pusę miestelio, grėsmė buvo iškilusi ir seminarijos pastatui. Istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys į prieštarigus duomenis apie tąkart Varniuose vykusį mūšį: pateikiami nevienodi skaičiai tiek apie vienos, tiek apie kitos pusės žuvusiuosius, skirtingai aiškinama mūšio eiga³⁶. Rusų kareiviai tą naktį dukart krėtė seminariją, tačiau nieko įtartina nerado³⁷. Nėra duomenų apie tai, kad Varnių seminarijos klierikai būtų masiškai dalyvavę sukilime. Bet pavienių atvejų būta. Antai

³² Ten pat, p. 496–497.

³³ Caro rezoliuciją cituoja V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškojo*, p. 498.

³⁴ M. V a l a n č i u s, *Namų užrašai*, p. 561.

³⁵ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškojo*, p. 480–488.

³⁶ Ten pat, p. 484–488; K. M i s i u s, *Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos*, p. 137–139; O. M a k s i m a i t i e n ė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864*, Vilnius, 1969, p. 133.

³⁷ J. S. Dovydaičio 1863 m. birželio 18 d. raštas m. Valančiui, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 318.

Zigmantas Mackevičius, trečiojo kurso klierikas, dar balandžio mėnesį išvyko į tėviškę Panevėžio apskrityje ir išėjo į sukilėlių būrį³⁸. Ar Rusijos administracijos pareigūnai tuomet turėjo tokią informaciją? Vargu, nes leidosi įtikinami, jog seminaristai nėra sukilėlių bendrininkai ir seminarijoje sukilėlių neslepia. Seminarijos pastato padegimo pavyko išvengti. Tačiau tų metų birželio vidurio nakties įvykiai turėjo tiesioginės įtakos abiejų Dovydaičių likimui. Peršasi prielaida, kad J. S. Dovydaitis tikėjosi represijų seminarijos atžvilgiu. Kitaip sunku būtų paaiškinti, kodėl būtent birželio 15 d. seminarijos valdymo potvarkių registracijos knygoje atsirado įrašas apie seminarijos inspektoriaus siūlymą išbraukti iš sąrašų išvykusius iš seminarijos auklėtinius ir rektoriaus tos pačios dienos rezoliucija, kuria tokiam siūlymui pritariama, nurodant pranešti apie tai patiems pašalintiesiems³⁹. 1845–1869 m. seminarijoje studijavusių klierikų sąrašą sudariusi Ieva Šenavičienė pašalinimo 1863 m., juolab masinio, nenurodo⁴⁰. Reikėtų specialių paieškų norint nustatyti, kiek klierikų tąkart rektorius pašalino. Klausimas, ar iš seminarijos auklėtinių sąrašų išbrauktieji buvo kaip nors susiję su sukilėliais, taip pat kol kas lieka atviras. Kaltinimus Dovydaičiams tąkart inspiravo kiti įvykiai. Susirėmimo su rusų kareiviais metu buvo sužeistas sukilėlių būrio vadas P. Bagdonavičius. Šis epizodas netikėtai tapo lemtingu ir seminarijos rektoriui, ir vyskupo sekretoriui. Įtarta, kad sužeistasis, radęs prieglobstį seminarijoje, buvo nugabentas į Kūjainius pas valstietį Juozapą Skirmantą (Skirmontą). Telšių apskrities žandarų komanda nedelsdama ėmėsi tyrimo.

Kaltųjų paieškos. Gandai ir skundai.

Žinia apie valstiečio Juozapo Skirmanto sodyboje prieglobstį radusį sužeistą sukilėlį ir gana išsamus aprašymas, kaip jis ten pateko, Telšių apskrities žandarų komandos viršininką štabskapitoną Križickį pasiekė per apskrities zemskinį ispravniką. Pastarasis po kelių dienų nuo įvykio persiuntė Telšių apskrityje karinėms pajėgoms vadovaujančiam pulkininkui Fiodorui Fišeriui iš Varnių žydo Berelio Kaco gautą pranešimą, nurodydamas, jog nusiuntęs jį ir generalgubernatoriui⁴¹. B. Kacas teigė, kad susišaudymo metu į ranką sužeistas sukilėlių vadas buvęs žydo Leibos Lentino smuklėje, šiai užsidegus per užpakalines duris spėjęs pasprukti ir atbėgęs į seminariją. O kai viskas nurimo, seminarijos arkliais pats rektorius atvežęs sužeistąjį pas J. Skirmantą, kur vyskupo atsiųstas jo gydytojas Vladimiras Andrijauskas išėmė iš rankos kulką ir

³⁸ K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 156.

³⁹ Žemaičių vyskupijos seminarijos valdybos potvarkių registracijos žurnalas 1863 m., *Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius*, f. 90, b. 10, l. 12–13.

⁴⁰ I. Š e n a v i č i e n ė, *Dvasininkija ir lietuviybė*, p. 272–398.

⁴¹ Telšių apskrities ispravniko 1863 m. birželio 20 d. raštas Telšių kariniam viršininkui, *LVI*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 6.

sutvarstė žaidimą. Pasak B. Kaco, sužeistasis buvęs J. Skirmanto sodyboje nuo šeštadienio ryto iki sekmadienio vakaro, kai buvo nuvežtas į 10 varstų nuo Varnių esančią Pušinės smuklę, iš kurios nežinia kur ir kaip dingęs⁴². Žydas tvirtino, jog apie tai jam pranešęs tikras J. Skirmanto brolis Andrius Skirmantas. Tad išeitų, jog Dovydaičiai Rusijos valdžios nemalonę užsitraukė B. Kaco dėka. Beje, Dovydaičiai šiuo požiūriu nebuvo išskirtiniai. Varniškių Berčiku vadintas B. Kacas garsėjo tuo, kad padedamas savo bendrų skųsdavo rusų administracijai niekuo dėtus žmones. Neretai pasirinkdavo auką reikalaudami išpirkos. B. Kaco vadovaujamos gaujos iškūstųjų varniškių ir aplinkinių kaimų gyventojų skaičius artėjo prie trijų šimtų. Miestelio žydų bendruomenė kartu su Varnių parapijiečiais kreipėsi į M. Valančių prašydama gelbėti nuo skundikų⁴³. M. Valančius savo ruožtu parašė atitinkamą raštą generalgubernatoriui. Nežinia, ar M. Valančiaus įsikišimas padėjo, ar pats B. Kacas neapdairiai įkliuvo, bet varniškiams siaubą varęs skundikas buvo išsiųstas į Mogiliavo guberniją⁴⁴.

Apklausias žandarų komandos viršininko Andrius Skirmantas papasakojo mažesnę, kaip į jo brolio J. Skirmanto namus atėjo kažkokie du sukilėliai. Tvirtino negirdėjęs, apie ką kalbėta ir nežinaš jų pavardžių. Iš brolio tik girdėjęs, kad sekmadienį savais arkliais jis kažkur juos išvežęs⁴⁵. Apie J. S. Dovydaitį A. Skirmantas net neužsiminė. Neminėjo iš pradžių seminarijos rektoriaus ir apklausias J. Skirmantas, į kurio namus ir atėję sukilėliai. Tiktai žandarui pagrasinus teismu, jeigu ką nors nuspėpė ar melagingai paliudijo, J. Skirmantas pasakė, kad sukilėlius į jo namus atlydėjo kunigas Dovydaitis ir tikriausiai Varnių miestelio bajoras Fortūnatas Gintila⁴⁶. Tačiau per akistatą su broliu A. Skirmantu kategoriškai paneigė, jog sukilėlius į jo namus atlydėję kunigas Dovydaitis ir F. Gintila. Aiškino, kad neteisingai juos apkaltinęs, nes išsigandęs sukilėlių⁴⁷. J. Skirmanto samdinė Teodora Lečiauskienė paliudijo mačiusi, jog birželio 20 d., ketvirtadienį, piemu Antanas Ramanauskas atvedęs kažkokį kunigą, su kuriuo šeiminkas ilgai kalbėjosi. Moteris tvirtino nežinanti, nei kas tas kunigas, nei iš kur jis atėjo⁴⁸. Apklausias keturiolikmetis piemu patvirtino, kad ketvirtadienio pavakare į sodybą atėjo iš Varnių kažkoks kunigas ir teiravosi šeiminko⁴⁹. J. Skirmanto samdinė Domicėlė Lokšaitė apklausoma taip pat tvirtino mačiusi į sodybą atėjusius du

⁴² Berelio Kaco 1863 m. birželio 18 d. parodymai, ten pat, l. 7.

⁴³ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 487.

⁴⁴ K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 157.

⁴⁵ A. Skirmanto 1863 m. birželio 21 d. apklausos protokolas, *LVIA*, f. 440. ap. 1, b. 228, l. 8.

⁴⁶ J. Skirmanto 1863 m. birželio 22 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 11–13.

⁴⁷ J. Skirmanto ir A. Skirmanto parodymų akistata 1863 m. birželio 24 d., ten pat, l. 17v–18,

⁴⁸ J. Skirmanto 1863 m. birželio 22 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 13–14.

⁴⁹ J. Skirmanto 1863 m. birželio 22 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 14 v. Apklauskos protokole nurodoma, jog tai atsitiko ketvirtadienį, birželio 21 d. Akivaizdžiai apsiriktą, nes ketvirtadienis 1863 m. buvo birželio 20 d.

sukilėlius ir kažkokį kunigą⁵⁰. J. Skirmanto žmona Marijona Skirmantienė apklausos metu nurodė, kad kažkoks kunigas buvo atėjęs birželio 20 d. Prisistatė esąs klierikas ir teiravosi kelio į Janapolę⁵¹. Penkiolikmetė Skirmantų dukra Veronika Skirmantaitė klausinėjama patvirtino girdėjusi, kad vakare buvo užėjęs kunigas Dovydaitis, tačiau pati jo nemačiusi⁵². Apklausos protokolų medžiaga suponuoja prielaidą, jog žandarai buvo suinteresuoti išgauti liudininkų parodymus, kad į valstiečio J. Skirmanto sodybą sužeistą P. Bagdonavičių atvežė vienas iš kunigų Dovydaičių.

Istoriografijoje vyrauja nuomonė, jog J. S. Dovydaitis nukentėjo, nes buvo įskųstas, tačiau kas tai padarė, tyrinėtojai nesutaria. Viena versija teigia, kad J. S. Dovydaitis tapo seminarijos klieriko Fulgentijaus Liutostanskio⁵³ skundo auka. Mintį, jog klierikas F. Liutostanskis įskundęs rektorių, itin išplėtojo Juozas Tumas-Vaižgantas, rėmėsis kanauninko Petro Legecko, tuomečio Varnių seminaristo, 1924 m. rašytais atsiminimais apie J. S. Dovydaitį. Pasak P. Legecko, tada kalbėta, jog rektoriaus už vagystę iš seminarijos išvartytas klierikas, jau turėjęs diakono šventimus, davęs žinią maskoliams, kad J. S. Dovydaitis pagelbėjęs sužeistam sukilėliui: pasamdė furmaną ir išsiuntė jį jo tėvynėn⁵⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad garbaus amžiaus kanauninkas, rašydamas apie daugiau nei prieš pusę amžiaus vykusius įvykius, skundu kaltinamo klieriko neįvardijo. Apsidraudė taip pat fraze apie tąkart sklidusias tokias kalbas. Tad ar klieriko F. Liutostanskio vaidmuo Dovydaičių byloje nebuvo perdėm J. Tumo-Vaižganto sureikšmintas? Vaclovas Biržiška, tikriausiai sekdamas J. Tumo-Vaižgantu, irgi laikėsi nuomonės, kad F. Liutostanskis įskundęs J. S. Dovydaitį. Tyrinėtojas taip pat konstatavo, jog vietos žandarai buvo griežtai prieš J. S. Dovydaitį nusistatę, nes jis nesutikęs žandarams, norėjusiems veiksmingiau sekti gyventojus, paskolinti klierikų drabužių⁵⁵. Nors V. Biržiška šios versijos neargumentavo, tačiau literatūroje ji įsitvirtino kaip vienas nekvestionuojamų teiginių. Antai, pasak Kazio Misiaus, pikčiausiai slaptuose pranešimuose gubernatoriui seminarijos rektorių kaltinę žandarai⁵⁶.

Iš Telšių apskrities žandarų komandos viršininko 1863 m. birželio 26 d. F. Liutostanskiui pateiktų klausimų aiškėja, kad jis nuo 1860 m. mokėsi Žemaičių vyskupijos

⁵⁰ D. Lokšaitės 1863 m. birželio 23 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 15.

⁵¹ M. Skirmantienės 1863 m. birželio 23 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 16.

⁵² V. Skirmantaitės 1863 m. birželio 23 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 16 v.

⁵³ I. Šenavičienės sudarytame Žemaičių vyskupijos auklėtinių sąrašė nurodomas Liutostanskis Ipolitas Tomas, pažymint, jog Fulgencijus yra jo vienuolinis vardas, žr.: I. Š e n a v i č i e n ė, *Dvasininkija ir lietuvių gyvenimas*, p. 329. Žandarų apklausiamas neseniai išventintas klierikas prisistatė esąs Liutostanskis Fulgentijus, Kazimiero sūnus, 27 metų ir moka rusiškai – žr.: 1863 m. birželio 26 d. F. Liutostanskio apklausos protokolas, *LVT*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 30.

⁵⁴ P. Legecko 1924 m. vasario 27 d. laiškas J. Tumui-Vaižgantui, *VUBRS*, f. 1-f. 54, l. 107–111.

⁵⁵ Vc. B i r ž i š k a, Juozapas Silvestras [Dovydaitis], *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 6, p. 1322–1325; V. B i r ž i š k a, Juozapas Silvestras Dovydaitis, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 337–346.

⁵⁶ K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 152.

seminarijoje ir birželio 1 d. gavęs diakono šventimus. To paties birželio viduryje po sukilėlių būrio apsilykimo Varniuose jis kartu su kitais klierikais rektorius buvo išleistas atostogų ir turėjo važiuoti į Raseinių apskritį, tačiau nusprendė pasilikti pas tetą Kazimierą Rubaževičienę Syriškių (?) ūkyje. Aiškino, jog važiuavo drauge su teta ir į Kūjainius, pas J. Skirmantą užsukę norėdami pasiteirauti, gal šis turėtų parduoti šiaudų. F. Liutostanskis tikino sodybos šeimininką J. Skirmantą tąkart sutikęs ir su juo kalbėjęs pirmąkart. Iš smalsumo ir pasiteiravęs, ar teisybė, kad jis priglaudė sužeistą sukilėlį. Pasak F. Liutostanskio, J. Skirmantas patvirtinęs jo sodyboje buvus sužeistą sukilėlį, kurį pats po poros dienų išvežęs, tačiau nepasakė kur, neminėjo ir sukilėlių pavardžių⁵⁷. F. Liutostanskis tąkart suimtas nebuvo, tačiau pasirašė pasižadąs nedelsdamas prisistatyti valdžios pareigūnams to pareikalavus. F. Liutostanskio apklausos protokolai leidžia vienareikšmiškai teigti, jog žandarai jo neklausinėjo, kas atgabeno sužeistą sukilėlį pas J. Skirmantą. Pats F. Liutostanskis nekėlė versijos, kad tai padaryti galėjo seminarijos rektorius.

Svarus argumentas, leidžiantis suabejoti F. Liutostanskiui priskiriamu vaidmeniu Dovydaičių byloje, yra Kauno gubernatoriaus raštas Kauno lauko karo teismo komisijai, informuojantis apie siunčiamą tyrimo bylą, sudarytą remiantis kunigo F. Liutostanskio skundais apie kai kuriuos asmenis. Gubernatorius nurodo, kad patikrinus F. Liutostanskio skundai nepasitvirtino, o nustačius, kad jis pats kaltinamas sakęs liudį į sukilimą kviečiantį pamokslą, jo byla pridėta prie rektorius J. S. Dovydaičio, kad būtų bendrai iširta ir nustatytas kaltumo laipsnis⁵⁸. Tad istoriografijoje funkcionuojanti teiginį, jog F. Liutostanskis įskundęs J. S. Dovydaičį, galima atmesti kaip nepagrįstą.

Pats J. S. Dovydaičis buvo linkęs manyti, jog jį įskundė vienas iš brolių Skirmantų. Pasak seminarijos rektorius, prieš trejetą metų Vabalninko klebonas Jeronimas Račkauskis paprašė jo perduoti Adomui (?) Skirmantui 300 rublių, ką jis ir padaręs. Po kelių mėnesių atėjęs nepažįstamasis prisistatė Skirmanto broliui ir pareikalavęs pasiaiškinti, kodėl pinigai buvo atiduoti broliui, jo paties, turinčio pretenzijų į šią sumą, net nepakvietus. Pasiūlius kreiptis į brolį, Skirmantas, kurio vardo rektorius teigė nežinąs, išėjo grasindamas skųstis vyskupui. Tad, rektorius manymu, Skirmantas galėjęs iš pykčio jį ir įskųsti⁵⁹. Žandarų komandos viršininko rašyti apklausos protokolai akivaizdžiai rodo žandarus siekus išgauti iš liudininkų, jog kunigas Dovydaičis atvežęs sužeistąjį. Aplinkybė, kad liudininkai savo parodymuose nesukonkretino, apie kurį Dovydaičį kalbama, leistų manyti, jog šios versijos patvirtinimo reikalavę žandarai, ko gero, ir nežinojo esant ne vieną Dovydaičį, o tai reikštų, jog duomenis buvo gavę

⁵⁷ F. Liutostanskio atsakymai į žandarų štabskapitono Križinickio 1863 m. birželio 26 d. pateiktus klausimus, *LVI*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 30.

⁵⁸ N. Muravjovo 1865 m. balandžio mėn. 25 d. raštas Kauno lauko karinei-teisinei komisijai, ten pat, l. 257.

⁵⁹ J. S. Dovydaičio 1864 m. vasario 14 d. pasiaiškinimas, ten pat, l. 56–57.

ne iš kurio nors brolių Skirmantų. Išlikę archyviniai dokumentai – B. Kaco ir Mišelio Hanės liudijimai tardymo komisijai – leistų manyti, jog Dovydaičiai, kaip valdžios atžvilgiu priešiškai nusistatę asmenys, į Rusijos administracijos pareigūnų akiratį pakliuvo būtent Berčiko gaujos dėka.

Kaltinimai ir bausmės. Vyskupo laikysena

Rusijos administracijos pareigūnams tiriant, kaip P. Bagdonavičius atsidūrė J. Skirmanto sodyboje, kaltė pirmiausia krito Justinui Dovydaičiui. Vyskupo sekretorius buvo suimtas Šiauliuose, kur atlydėjo vyskupą. M. Valančius savo ganytojiškos veiklos dienoraštyje nurodo, jog į Šiaulius tuokart važiuavęs iškvieistas armijai vadovaujančio generolo leitenanto Jegoro Maidelio. Čia birželio 29, šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus dieną, suteikė Sutvirtinimą per pusantro tūkstančio parapijiečių. Nesijausdamas Varniuose saugus, jis liko Šiauliuose dar trejetą savaičių⁶⁰. J. Dovydaitis suimtas buvo, atrodo, pirmosiomis viešnagės Šiauliuose dienomis. Vyskupas dėl to kreipėsi pirmiausia į J. Maidelį. Pastarojo atsakymas buvęs palankus, t. y. generolui leitenantui vyskupo pateikti paaiškinimai, kad jo sekretorius su tuo atsitikimu neturi nieko bendra, pasirodė įtikinami. V. Merkio teigimu, po to, kai vyskupas J. Maideliui pateikė įtikinamą J. Dovydaičio alibi, jis buvęs iš kalėjimo paleistas po poros savaičių. Neginčytina, kad vyskupo sekretorius kalintas neilgai, tačiau šiuo metu turimi dokumentai leidžia teigti, jog išlaisvinimo istorija nesibaigė tąkart vyskupo gautu J. Maidelio raštu. Kai vyskupas apie iš generolo leitenanto gautą sprendimą informavo Šiaulių miesto ir apskrities karinį viršininką Irdebentjevą, prašydamas J. Dovydaitį išlaisvinti ir laiduodamas už jį⁶¹, paaiškėjo, jog reikalas toli gražu nėra iki galo išspręstas. Viršininkui apie gautą vyskupo prašymą pranešus J. Maideliui, šio atsakymas buvo neigiamas⁶². Ar tai reiškia, kad per tą laiką galėjo atsirasti kokių nors papildomų vyskupo sekretoriaus kaltės įrodymų? Vargu. Gali būti, kad J. Maidelis norėjo vyskupui pasirodyti esąs jam palankus. O gal tiesiog nedrįso atmesti prašymo? Tikėjosi, jog Šiaulių miesto ir apskrities karinio viršininko pareigas einantis pulkininkas Irdebentjevas nepraneš vyskupui apie jo nurodymą neišleisti J. Dovydaičio į laisvę? Į kiekvieną iš šių klausimų galimas ir teigiamas, ir neigiamas atsakymas. Viena aišku, kad imperijos administracijos pareigūnai M. Valančiaus pateiktais aiškinimais nebuvo linkę tikėti, juolab kai tai būtų reiškę prisipažinti klydus.

⁶⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 795.

⁶¹ M. Valančiaus raštas 1863 m. birželio 4 d. [turėtų būti liepos 4 d.] Irdebentjevui, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 335.

⁶² Irdebentjevo rezoliucija ant iš M. Valančiaus gauto 1863 m. liepos 4 d. rašto „По докладу отъзываетъ этого Его Превосходительству Господину Генералъ Лейтенанту Барону Майделю, ксѣндзъ Давидовичъ в настояще время не можетъ быть освобожденъ на опеку“, ten pat, l. 335 v.

Vyskupas, neišklaustas Šiauliuose, kreipėsi į Telšių miesto ir apskrities karinį viršininką Fiodorą Fišerį, pranešdamas – ką šis, reikia manyti, ir taip jau žinojo – apie savo sekretoriaus suėmimą ir įkalinimą. Vyskupas F. Fišeriui rašė esąs įsitikinęs, kad kaltinimai J. Dovydaičiui kažkokio sužeisto sukilėlio pervežimu yra nesusipratimas, nes sekretorius tą naktį, kai sukilėliai įsiveržė į Varnius, visą laiką buvęs greta jo, o birželio 15 dienos ryte kartu su juo išvyko į Palūksčio palivarką, iš kur kitą dieną jį lydėjo kelionėje į Šiaulius. Pasak vyskupo, nebūdamas namuose negalėjo nieko ir nuveikti. Vyskupas prašė F. Fišerį užtarti jo sekretorių Šiaulių karinėje komisijoje⁶³. Ar vyskupo prašymo pamalonintas, ar dėl kitų priežasčių, tačiau F. Fišeris ėmėsi tarpininko vaidmens ir parengė raštą J. Maideliui, kuriame teigė, kad kaltinimai vyskupo sekretoriui pateikti per nesusipratimą. F. Fišerį tuo metu jau buvo pasiekusios žinios apie seminarijos rektoriaus J. S. Dovydaičio dalyvavimą gelbstint sužeistą sukilėlių vadą – šiuo požiūriu jo rezoliucija ant vyskupo rašto itin informatyvi. Pasak F. Fišerio, remiantis Varnių miesto žydo Berelio (Kaco) parodymais, sužeisto sukilėlio pervežimu į valstiečio J. Skirmanto sodybą Kūjainių kaime kaltinamas ne vyskupo sekretorius Dovydaitis, bet seminarijos rektorius Dovydaitis, nors pats Skirmantas, tai iš pradžių patvirtinęs, vėliau savo parodymus paneigė. Be to, rašė F. Fišeris, majoras Tryzna pateikė seminarijos rektoriaus vežėjo parodymus, kad J. S. Dovydaitis, važiuodamas per Karklėnų mišką, paleidęs vežėją, o pats nuėjęs toliau pėsčias⁶⁴. Neatmestina, jog kaip tik dėl to ir išsikvietė J. S. Dovydaitį. Po kurio laiko rašytame pasiaiškiniame J. S. Dovydaitis nurodė, jog liepos 11 d., būdamas Telšiuose paties F. Fišerio akivaizdoje ir jam leidus, skaitęs raportą generolui J. Maideliui dėl Šiaulių kalėjime kalinamo J. Dovydaičio ir pastebėjęs, kad faktai, kuriais remiantis suimtas ir įkaltintas vyskupo sekretorius, susiję su juo, seminarijos rektoriumi⁶⁵. Tad J. S. Dovydaičio įsikišimas tąkart atliko reikšmingą vaidmenį vyskupo sekretoriaus išlaisvinimo byloje. Peršasi prielaida, kad seminarijos rektorius tąkart sąmoningai nukreipė kaltinimų ugnį į save. Įvykių seka leidžia manyti, jog F. Fišeris prieš išsikviesdamas J. S. Dovydaitį jau tarėsi turįs pakankamai žinių apie tai, kad seminarijos rektorius ir pasirūpino sužeistu sukilėliu.

Įrodymų rinkimas. Bandymai sudaryti bylą

Šiaulių ir Telšių apskričių kariuomenės vadų nurodymu krata seminarijos rektoriaus namuose 1864 m. vasario 15 d. atlikta vadovaujant Narvos pėstininkų pulko majorui Grigorjevui ir Šiaulių apskrities teismų tardytojo pareigas einančiam tituliniam patarėjui Križanovskiui. Dalyvaujant J. S. Dovydaičiui buvo nuodugnai apžiūrėtas visas jo butas. Pervertus knygas ir dokumentus, patikrinus skrynias ir spintas nieko

⁶³ M. Valančiaus 1863 m. liepos 11 d. raštas F. Fišeriui, ten pat, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 118–119.

⁶⁴ F. Fišerio rezoliucija ant M. Valančiaus jam adresuoto 1863 m. liepos 11 d. rašto, ten pat.

⁶⁵ J. S. Dovydaičio raštas F. Fišeriui (be datos), ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 313–314.

įtartina nerasta⁶⁶. Kaip galima spręsti iš Kauno tardymo komisijos politiniams reikalams sudarytoje byloje esančių dokumentų, krata tąkart buvo atlikta ir kitų asmenų, kaltintų P. Bagdonavičiaus slėpimu J. Skirmanto sodyboje, namuose. Atrodo, komisija iš aukščiau minėtų asmenų buvo specialiai sudaryta šiam įvykiui ištirti. Be kratų, ji ne tik apklausė potencialius įtariamuosius, bet ir rinko informaciją iš tikrų ar tariamų įvykio liudininkų. Tyrimo metu komisija, be kita ko, gavo miestelio žydo Mišelio Hanės liudijimą, jog jis matęs, kai pas J. S. Dovydaitį lankėsi į sukilimą išėjęs kunigas Vladislovas Dembskis⁶⁷. Ta pati komisija, apklausdama seminarijoje vežėju dirbusį valstietį Tada Butkevičių, išgavo, jog savaitei praėjus po miestelį nusiaubusio gaisro, jis vežęs rektorių Karklėnų keliu ir įvažiavus į mišką J. S. Dovydaitis jį paleido, o pats nuėjo toliau pėsčias⁶⁸. Tos pačios komisijos apklausiamas rektorius pasiaiškino, kad valstietį paleido ir miško keliuku pėsčias nuėjo norėdamas sukalbėti brevijorių, be to, jis žinojęs, kad arkliai tuo metu buvo reikalingi namuose. Pasak rektoriaus, sukalbėjęs maldas, jis išėjęs iš miško nusišandė tolesnei kelionei pakeliui dirbusį valstietį⁶⁹. Kaltinimus, jog buvo susitikęs su kunigu V. Dembskiu, seminarijos rektorius tąkart taip pat argumentuotai atmetė⁷⁰. Taip pat komisijai jis pateikė išsamų paaiškinimą apie birželio 14–15 nakties įvykius, iš kurių akivaizdu, kad jis nebuvo pasitraukęs iš seminarijos pastato ir todėl negalėjo vežti sužeisto sukilėlio, kuo yra kaltinamas⁷¹. Rektoriaus žodžius raštu patvirtino komisijos užklaustas tą naktį seminarijoje buvusiems kareiviams vadovavęs poručikas Boriborovas⁷². Nepaisant argumentuotų paaiškinimų ir netgi Rusijos kariuomenės karininkų patvirtinimų, nė vienas iš Varniuose dirbusios komisijos kaltinimų J. S. Dovydaičiui nebuvo atmestas ir tapo pagrindu kaltinamajai bylai sudaryti. Peršasi prielaida, kad Kauno gubernatorius akylai sekė J. S. Dovydaičiui inkriminuojamų nusikaltimų rinkimą ir, matyt, vylėsi juos pagrįsti.

Iš 1864 m. liepos 3 d. N. Muravjovo rašto Vilniaus generalgubernatoriui aiškėja, kad Kauno gubernijos žandarų štabo karininkas majoras Robertas Vitte, vykdydamas jo, t. y. Kauno gubernatoriaus, inicijuotą Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymą, praėjusio birželio pabaigoje atvyko į Varnius. Tačiau vyskupo sekretoriaus nerado, nes šis kartu su vyskupu prieš porą savaitių buvo išvykęs į Kuršo dekanatą. Atrodo, tuo kart Varniuose nebuvo ir seminarijos rektoriaus, nes R. Vitte nusprendė nei vyskupo

⁶⁶ Kratos J. S. Dovydaičio namuose 1864 m. vasario 15 d. aktas, ten pat, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 48.

⁶⁷ Mišelio Hanės 1864 m. vasario 21 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 62 v–63.

⁶⁸ T. Butkevičiaus 1864 m. vasario 25 d. apklausos protokolas, ten pat, l. 67; K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 149.

⁶⁹ J. S. Dovydaičio 1864 m. vasario 28 d. apklausos protokolas, *LVI A*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 67v–68; K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 149.

⁷⁰ J. S. Dovydaičio ir jo tarno A. Bogušo akistata su Mišeliu Hane 1864 m. vasario 28 d., *LVI A*, f. 440, ap. 1, b. 228, l. 69.

⁷¹ J. S. Dovydaičio 1864 m. vasario 18 d. raštas komisijai, ten pat, l. 56–57.

⁷² Boriborovo 1864 m. gegužės 12 d. raštas, ten pat, l. 104.

sekretoriaus, nei rektoriaus bute kratos nedaryti ir palaukti grįžtančių. Žandarų majoras tokį savo sprendimą argumentavo tuo, kad ir vyskupo sekretoriaus, ir seminarijos rektoriaus namuose jau ne kartą darytos kratos, tačiau nieko įtartina nerasta⁷³. Sutapimas ar ne, tačiau po mėnesio atvykęs žandarų majoras vėl nei abiejų Dovydaičių, nei paties vyskupo Varniuose nerado. Tąkart krata buvo padaryta. Gubernatorius, raštu informuodamas generalgubernatorių, kad nieko įtartina per kratą pas seminarijos rektorių nerasta, pridėjo prie rašto antspauduotą voką su kratos metu paimtais dokumentais⁷⁴. N. Muravjovas nepraleido progos dar kartą pabrėžti, jog kunigai Dovydaičiai būvę pagrindiniai sukilimo agitatoriai. Ir tąkart galiausiai pasiekė savo – vyskupo sekretorius buvo suimtas ir įkalintas Kauno kalėjime. M. Valančiaus prašymu iš kalėjimo jis netrukus buvo paleistas, tačiau nuo vyskupo sekretoriaus pareigų buvo nušalintas⁷⁵. Kauno gubernatorius, neabejodamas priešvyriausybine abiejų Dovydaičių veikla, ir toliau primygtinai reikalavo abu kunigus išstremti į atokias imperijos gubernijas. Galima tik spėlioti, kodėl generalgubernatorius delsė šį prašymą vykdyti. Tačiau tai anaip tol nereiškė, kad J. Dovydaičiui pavyks išvengti griežtesnės bausmės. Beveik metams praėjus nuo J. Dovydaičio nušalinimo iš vyskupo sekretoriaus pareigų, Kauno gubernatorius dar kartą atkreipė Vilniaus generalgubernatoriaus dėmesį į kunigų Dovydaičių keliamą pavojų, priminė savo prašymą juos išstremti ir su nepasitenkinimu konstatavęs, jog J. Dovydaičis iki šiol tebegyvenantis Kaune ir darantis neigiamą poveikį vyskupui, dar kartą primygtinai prašė pašalinti buvusį vyskupo sekretorių iš vyskupijos⁷⁶.

Nusikalstamumą XIX a. Lietuvos visuomenėje tyrinėjęs Vladas Sirutavičius yra atkreipęs dėmesį, jog Rusijos imperijoje gana dažnai taikyta bausmės forma buvo administracinė tremtis, t. y. tremtis ne teismo nuosprendžiu, bet civilinės-karinės valdžios potvarkiu. Sukilimo metais ši bausmės forma itin paplito. Įtakos tam, be abejo, turėjo ir 1863 m. kovo mėnesį Aleksandro II išleistas specialus įsakas, leidžiantis Šiaurės vakarų krašto generalgubernatoriui tremti politiškai nepatikimus asmenis apie tai iš anksto nepranešus vidaus reikalų ministrui⁷⁷. J. Dovydaičiui kaip tik ir buvo pritaikyta administracinė tremtis, perkeliant į Vilniaus vyskupiją. Apie baudžiamosios bylos sudarymą tuo metu vyskupo sekretoriaus pareigas ėjusiam dvasininkui nėra žinoma. Nors duomenys tokiai bylai rinkti buvo, tačiau jų, matyt, buvo per maža, kad būtų galima pateikti teismui.

⁷³ N. Muravjovo 1864 m. liepos 3 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378 p/s, 1863 m., b. 564, l. 16–19.

⁷⁴ N. Muravjovo 1864 m. rugpjūčio 1 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 39–41; V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 603.

⁷⁵ V. M e r k y s, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, p. 603.

⁷⁶ N. Muravjovo 1865 m. birželio 27 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378 p/s, 1863 m., b. 564, l. 58–62.

⁷⁷ V. S i r u t a v i č i u s, *Nusikalčiai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 61–62.

Dabartinė tyrimo situacija neleidžia vienareikšmiškai atsakyti, kodėl pirmiausia represijų buvo imtasi prieš J. Dovydaitį, nors jis laikytas tiktai seminarijos rektoriaus pagalbininku priešvyrniausybiniėje veikloje. Gali būti, kad planuota J. S. Dovydaičiui pateikti daugiau kaltinimų, o gal tikėtasi rasti dvasininkų kaltės įrodymų. Juolab, kad byla užsitęsė. J. S. Dovydaitis buvo suimtas Varniuose 1865 m. pavasarį ir nuosprendžio laukė Kauno kalėjime. Kauno karo lauko teismas pripažino seminarijos rektorių kaltu leidus kunigui V. Dembskiui pasakyti pamokslą Varnių bažnyčioje, kaltino, jog leidęs jį vežusiam seminarijos vežėjui grįžti, turėjo proga susitikti su sukilėliais. Be to, dalyvavo Varšuvoje dvasininkų susirinkime ir iš ten galėjęs parsivežti sukilimo rengimo instrukciją⁷⁸. Nors visus jam pateiktus kaltinimus J. S. Dovydaitis argumentuotai atmetė, byla buvo perduota Vilniaus karinės apygardos Laikinajam karo lauko auditoriatui, kuris savo ruožtu dar kartą ėmėsi tikrinti faktus. Tuo tikslu apie J. S. Dovydaičio viešėjimą Varšuvoje buvo užklausta Lenkijos karalystės generalpolicmeisterio valdyba, kuri netruko pranešti, jog apskritai neturinti duomenų apie 1862 m. gruodžio mėnesį Varšuvoje vykusį dvasininkų susirinkimą. Ji nurodė, kad J. S. Dovydaitis Varšuvoje buvęs du kartus, būtent 1862 m. vasarą bei 1863 m. pradžioje, ir pranešė, jog žinoma apie Varšuvos arkivyskupo jam siūlytą vyskupo vietą Lenkijos karalystėje, tačiau reziūmavo neturinti duomenų, koku tikslu minėtas kunigas du kartus lankėsi Varšuvoje⁷⁹. J. S. Dovydaičio byloje vertas dėmesio tuomečio Seinų vyskupo K. I. Lubenskiego 1865 m. pabaigoje rašytas laiškas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui fon Kaufmanui. K. I. Lubenskiis nurodė, kad į Varšuvą J. S. Dovydaitis atvykęs jo prašomas. Pasak K. I. Lubenskiego, 1862 m. pabaigoje būdamas Varšuvoje jis sužinojęs J. S. Dovydaitį viešint pas savo giminaitį J. Tamulevičių Ilūkštoje ir jį pasikvietęs norėdamas aptarti jo perėjimo į Augustavo vyskupiją galimybes, nes tuomet jau žinojo apie savo paskyrimą į šios vyskupijos vyskupus ir norėjo turėti šalia žmogų, kuriuo galėtų beatodairiškai pasitikėti. J. S. Dovydaičio asmenyje K. I. Lubenskiis ir matė savo artimą pagalbininką, juolab, kad pats nemokėjo lietuvių kalbos, kuria, kaip nurodė, kalbanti didžioji dalis jam patikėtos vyskupijos⁸⁰. K. I. Lubenskiis tikino, kad J. S. Dovydaitis tuomet keletą dienų praleidęs jo draugijoje ir jokių ryšių su revoliucionieriais neturėjęs. O kadangi tuo metu kaip tik vyko metropolito Z. Felinskio sukviestųjų dvasininkų pasitarimas, J. S. Dovydaitis jame taip pat dalyvavęs. Seinų vyskupas tvirtino, kad pasitarimas tik sustiprinęs J. S. Dovydaičio lojalumą valdžiai⁸¹. Nors K. I. Lubenskiego

⁷⁸ Kauno gubernatoriaus 1865 m. gegužės 28 d. raštas Vilniaus karinės apygardos Laikinajam karo lauko auditoriatui, *LVA*, f. 1248, ap. 2, b. 1720, l. 2–5.

⁷⁹ Lenkijos karalystės generalpolicmeisterio valdybos 1865 m. birželio 5/17 raštas Vilniaus karinės apygardos Laikinojo karo lauko auditoriato pirmininkui, ten pat, b. 1720, l. 28–29; K. M i s i u s, Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, p. 152–153.

⁸⁰ K. I. Lubenskiego 1865 m. gruodžio 3/15 laiškas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVA*, f. 1248, ap. 2, b. 1720, l. 41–42.

⁸¹ Ten pat.

laiške pateikta versija sutapo su Lenkijos karalystės generalpolicmeisterio valdybos pateiktu paaiškinimu, J. S. Dovydaičio bylą nagrinėjusių pareigūnų tai nedomino.

Nerasta įrodymų ir kitiems J. S. Dovydaičiui inkriminuojamiems kaltinimams. Nepaisant to, buvo priimtas sprendimas išstremti buvusį vyskupijos seminarijos rektorių į vidines Rusijos imperijos gubernijas. Į vyskupo M. Valančiaus rašytus prašymus aukščiausiems imperijos valdžios vietos administracijos pareigūnams nebuvo atsižvelgta. Atmestas buvo ir paties J. S. Dovydaičio kreipimasis į Vilniaus generalgubernatorių, kai sužinojęs nuosprendį prašė leisti išvykti į Augustavo guberniją⁸². Dar 1863 m. pradžioje Kauno gubernatoriaus mestas kaltinimas kenksminga Dovydaičių veikla pasirodė svaresnis ir reikšmingesnis už bet kokius įrodymus.

Išvados

1. Rusijos imperijos vietos valdžios pareigūnai Žemaičių vyskupijoje pritaikė kiek kitokį kovos su Katalikų bažnyčia modelį nei Vilniaus vyskupijoje, iš kurios jau 1863 m. birželio pradžioje į imperijos gilumą ištrėmė vyskupą A. S. Krasinski. Žemaičių vyskupas M. Valančius atsipirko vyskupijos sosto perkėlimu į Kauną, o pagrindinį dėmesį Rusijos valdžia sutelkė į šalia vyskupo buvusius ir didelę įtaką bei autoritetą turėjusius dvasininkus, siekdama juos išstremti.

2. J. S. Dovydaičiui buvo sudaryta baudžiamoji byla. Pusantrų metų trukusio tardymo ir teismo proceso metu visus kaltinimus J. S. Dovydaitis argumentuotai atmetė. Bausmė skirta neįrodžius kaltės. Represijos prieš J. Dovydaitį pritaikytos pasinaudojus sukilimo metais plačiai taikyta administracine tremtimi. Dovydaičiai nebuvo sukilimo šalininkai, tad nei kaltinimai, nei juo labiau bausmė nebuvo adekvati realiai jų veiklai.

3. Duomenis apie Dovydaičių antivyriausybę veiklą Rusijos administracijos pareigūnai rinko visuose to meto visuomenės sluoksniuose. Pasitelktos įvairaus lygmens administracinės imperijos represinės struktūros. Liudininkų parodymų keitimas į radikaliai priešingus leidžia teigti, jog dalis jų buvo imperijos administracijos pareigūnų išgauti, ir rodo pastarųjų darbo stilių, o ne antivyriausybine veikla kaltintų Dovydaičių nuostatas. J. S. Dovydaičiui sudarytos bylos eiga leidžia teigti, jog liudininkų parodymai nebuvo reikšmingi. Kauno gubernatorius N. Muravjovas, suinteresuotas abiejų Dovydaičių tremtimi, nuosekliai vykdė savo sumanymą.

4. Dovydaičių suėmimu ir tremtimi siekta pakirsti M. Valančiaus pozicijas ir taip susilpninti Katalikų bažnyčios įtaką Žemaičių vyskupijoje. Abiejų Dovydaičių sielovadinės ir kultūrinės aspiracijos, jų veiklos mastas leidžia teigti, jog šių dvasininkų represavimas yra po 1863 m. sukilimo to meto Rusijos vyriausybės bei vietinės administracijos vykdyto lietuvių inteligentijos išsklaidymo pavyzdys.

⁸² J. S. Dovydaičio 1866 m. sausio 24 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 45.

PARTICIPATION OF THE DOVYDAITIS, PRIESTS FROM THE SAMOGITIAN DIOCESE IN THE INSURRECTION OF 1863

Summary

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Supporters and closest allies of Samogitian Bishop Motiejus Valančius, priests and also relatives Justinas and Juozapas Silvestras Dovydaitis (J. S. Dovydaitis – 1825–1882, J. Dovydaitis – 1934–1901; Justinas was a son of Juozapas Silvestras' brother Petras) left a distinct mark in the history of the Lithuanian Catholic Church and culture of that period. Well-educated, eloquent in speech and writing, graduates of Varniai Seminary and St Petersburg Spiritual Academy of Roman Catholics, the priests had a tremendous influence in the Samogitian Diocese. None of them had regalia of a chapter prelate or a canon, but their contemporaries referred to the period of their active work as *regnum Davidicum*. Both priests fell into disgrace of the Russian authorities and suffered for participation in the Insurrection of 1863. On the basis of the historiography and archival sources the article attempts through the analysis of their case and charges incriminated against J. and J. S. Dovydaitis by the Russian officials to reveal the mechanism of the policy of the Russian authorities regarding the Catholic Church in the years of the Insurrection of 1863.

Local officials of the Russian Empire in the Samogitian Diocese applied a somewhat different model of fight against the Catholic Church than in Vilnius Diocese from where already in the beginning of June 1863 they exiled Bishop A. S. Krasinski to a remote area of the empire. Samogitian Bishop m. Valančius evaded such fate with a mere transfer of the diocese seat to Kaunas. The Russian authorities mainly focused on exile of the priests who were close to the bishop and had a substantial influence and authority. The information about J. and J. S. Dovydaitis' sedition were collected by officials of the Russian administration in all strata of the public of that period. They employed different levels of repressive structures of the administrative empire. A criminal case was opened against J. S. Dovydaitis, who in the process of a year and a half of interrogations and court proceedings dismissed all the charges in a reasoned manner. Yet he received a sentence without proving his guilt. Repressions against J. Dovydaitis were applied resorting administrative exile widely used in the years of the Insurrection. J. and J. S. Dovydaitis were not supporters of the Insurrection, thus, neither charges, nor the sentence were adequate in terms of their actual work. The arrest and exile of J. and J. S. Dovydaitis were used to break positions of m. Valančius and that way to diminish influence of the Catholic Church in the Samogitian Diocese. Spiritual and cultural aspirations of J. and J. S. Dovydaitis, the extent of their activities allow us to claim that repressions against those priests were an example of dispersing of the Lithuanian intelligentsia applied by the Russian authorities and local administration after the Insurrection of 1863.

Gauta 2007 m. rugpjūčio mėn.

Aldona P r a š m a n t a i t ė. Humanitarinių mokslų habil. dr., Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų kryptys: Lietuvos krikščionybės, kultūros ir mokslo istorija naujausiais laikais.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius 01108

El. paštas: prasmantaite@istorija.lt